

ДИПЛОМАТИЧНА І ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УРЯДІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В ЧОРНОМОРСЬКОМУ РЕГІОНІ (1918 р.)

У статті йдеться про встановлення політико-дипломатичних відносин Української Держави П.Скоропадського з ключовими державами чорноморського регіону, що було одним із головних напрямків українського зовнішньополітичного курсу в квітні-грудні 1918 р. Аналізується значення цих відносин для зміцнення національної державності та подальшого самостійного розвитку України.

Ключові слова: дипломатія, міжнародні відносини, чорноморський регіон, Українська Держава, гетьманський уряд.

Розвиток української дипломатії на сучасному етапі не може здійснюватись успішно без вивчення та узагальнення історичного досвіду міжнародної діяльності України та її дипломатичної служби в добу національно-визвольних змагань 1917–1921 рр., зокрема в період Української Держави гетьмана П.Скоропадського. Особливий інтерес становить дослідження дипломатичних і військово-політичних відносин Української Держави з ключовими державами чорноморського регіону. Насамперед мова йтиме про взаємовідносини гетьманських урядів з урядами Болгарії, Османської імперії та Румунії.

Зазначимо, що концепція чорноморської орієнтації України завжди побутувала в середовищі української політичної еліти. Одним із перших поборників південного вектору зовнішньої політики України був український історик, громадсько-політичний діяч М. Грушевський. На сторінках своєї праці «На порозі Нової України» він зробив стислий, але в той же час змістовний аналіз важливості політичного утвердження України в чорноморському басейні. Як зазначав М. Грушевський: «історичні умови життя орієнтували Україну на захід, географічні орієнтували і орієнтують, на Чорне море...» [15, с. 16]. Проте, в період правління Української Центральної Ради реалізувати в повній мірі зазначену зовнішньополітичну програму так і не вдалося. Більш послідовними в цьому напрямку були уряди гетьмана П. Скоропадського, який прийшов до влади в Україні 29 квітня 1918 р.

Офіційний Київ розглядав Болгарію і Туреччину як стратегічних партнерів у життєво важливому для України чорноморському регіоні. Це, насамперед, пояснюється зв'язаністю України з цими державами умовами Брестського мирного договору, а також важливістю для Української Держави торгово-економічних зв'язків з Болгарією і Туреччиною через їх чорноморські порти. Особливий інтерес для українського уряду в відносинах зі Стамбулом становила можливість

безперешкодного проходу українських торгових кораблів через протоки Босфор і Дарданелли для торгівлі з країнами Західної Європи.

Перші спроби встановити дипломатичні відносини з Болгарією та Османською імперією в березні-квітні 1918 р. здійснив уряд УНР. Після приходу до влади П.Скоропадського посол УНР в Туреччині М. Левицький відмовився представляти інтереси нового режиму, про що сповістив управляючого міністерством закордонних справ Української Держави Д. Дорошенка. Посол зазначив: «Вважаю неможливим співробітничати з Урядом, який зараз повстав на Україні, прохаю... довести до відома Ради Міністрів прохання звільнити мене від виконання обов'язків посла в Туреччині» [6, арк. 3]. Постановою гетьманського уряду М. Левицький 15 травня 1918 р. був відкликаний з посади українського представника при уряді Османської імперії. Йому наказувалось припинити свою діяльність і очікувати приїзду нового посла, якому необхідно було передати документацію [6, арк. 1]. В таких умовах, управління українським представництвом у Туреччині тимчасово покладалося на його молодших урядовців П.Чикаленка та М.Вовченка [16, с. 272].

14 червня 1918 р. урядом Української Держави було ухвалено «Закон про посольства і місії Української Держави». У відповідності з ним, усі дипломатичні представництва України за кордоном мали поділятися на посольства першого розряду на чолі з Послом або Уповноваженим Міністром та посольства другого розряду – на чолі з Міністром-Резидентом [14, с. 106].

Відповідно до цього закону 21 червня 1918 року П. Скоропадський підписав указ про створення посольств першого розряду в Болгарії і Туреччині [4, арк 11].

Насамперед, у першій половині липня 1918 р. почалося поетапне формування штату дипломатичної місії до Софії. 8 липня радником посольства було призначено Ф. Шульгу, в обов'язки якого входило надавати консультації послу з усіх важливих політичних та економічних питань. Також, на нього мали покладатися функції голови дипмісії в разі відсутності посла в Болгарії. У такому разі до радника посольства переходили усі обов'язки посла, але без низки притаманних тільки послам прав і привілеїв.

11 липня секретарем посольства було затверджено В. Драгомирецького, старшими урядовцями – Д. Шелудька, П. Сікору, а молодшими урядовцями – М. Лаврика та Ю. Налісника. Перекладачем при посольстві був І. Додул [4, арк. 4, 10].

П.Скоропадський, розуміючи важливу політико-дипломатичну й економічну роль Болгарії для Української Держави, прагнув призначити послом до цієї країни надійного й досвідченого дипломата. Тому, 17 липня 1918 р. на цю посаду він затвердив відомого українського політичного діяча, колишнього міністра закордонних справ УНР О. Шульгіна [4, арк. 10].

28 липня 1918 р. посольство прибуло до Софії, де було зустрінуте представниками міністерства закордонних справ Болгарської держави й керівництвом столиці [8, арк. 3 зв]. Відсутність у столиці через військові справи царя Фердинанда I відклала на тривалий час його зустріч з гетьманським послом. Лише 7 вересня, по поверненні царя в Софію, О. Шульгін отримав урочисту аудієнцію в царському палаці, під час якої передав царю акредитаційні грамоти.

Дещо складніше тривало формування дипломатичної місії до Туреччини. 10 липня 1918 р. послом до султанського двору гетьман призначив знаного в Україні адвоката О. Кістяківського [4, арк. 10]. Проте, як зазначав Д. Дорошенко: «... від'їзд посольства все затягався та затягався: Кістяковський зволікав через різні причини. То хотів упорядкувати свої справи, то слабував на «еспанку»... так протяглося два місяці... а Кістяковський усе не їхав» [16, с. 271-272].

П. Скоропадський, усвідомлюючи проблеми, що можуть виникнути в українсько-турецьких відносинах вразі подальшого зволікання із виїздом українського посольства до Туреччини, 21 жовтня 1918 р. затвердив новим послом до Стамбулу відомого політичного діяча М. Суковкіна. Крім нього з жовтня 1918 р. інтереси Української Держави в Туреччині мали представляти: радник – Л. Кобилянський, два секретарі – М. Любимський і В. Тенішев, два старших урядовці – Х. Пономаренко та О. Хоруженко. Обов'язки молодших канцелярських урядовців виконували І. Москаленко й М. Ковалевський. Посади перекладачів займали Ю. Стеблин-Каменський та І. Спафаріс. Також, в ранзі позаштатних урядовців для особливих доручень до Стамбулу направлялися О. Ратгауз і П. Гудим-Левкович [4, арк. 3, 10]. У такому складі 1 листопада 1918 р. посольство прибуло до Царгороду й після вручення вірчих грамот султану Магомеду VI розпочало свою роботу [6, арк. 24].

Окрім посольств гетьманський уряд планував заснувати у Болгарії і Туреччині ряд консульств. Передбачалося відкрити генеральні консульства в Софії та Стамбулі, віце-консульства у Варні, Салоніках, Смірні й консульства в Бургасі, Трабзоні, Бейруті, Багдаді і Єрусалимі [2, арк. 100]. Проте, через брак коштів та кваліфікованих дипломатів, український уряд зміг започаткувати лише генеральні консульства. У відповідності до закону від 4 липня 1918 р. «Про заклад генеральних консульств і консульських агенств за кордоном», на них покладалися завдання підготовки основ для розвитку торгово-економічних відносин з Болгарією і Туреччиною, надання матеріальної та юридичної допомоги громадянам Української Держави в цих країнах, заснування українських освітньо-культурних організацій. Також консульства мали піклуватися справою повернення цивільних і військовополонених українців на батьківщину [14, с. 118].

Таким чином, у липні-жовтні 1918 р. Українській Державі, переборюючи труднощі, вдалося сформувати повноцінні дипломатичні осередки в чорноморських країнах Четвертого союзу.

Зі своєї сторони болгарський і турецький уряди направили до України власних послів і консулів.

У квітня 1918 р. до Києва прибула болгарська дипломатична місія на чолі з відомим болгарським ученим, знавцем україністики І. Шишмановим. 7 травня 1918 р. болгарський посол вручив вірчі грамоти гетьману П. Скоропадському.

Окрім І. Шишманова Болгарію в Києві представляли перший секретар посольства Т. Баламезов, військовий аташе ротмістр Г. Сархилієв, представник Дирекції щодо постачання і планування Болгарії Д. Влахов та ряд інших співробітників [19, с. 5].

Із значним запізненням в Україну був направлений турецький посол Ахмед Мухтар Бей, який прибув до Києва лише 8 вересня 1918 р. У зверненні від 30 серпня до гетьмана П. Скоропадського міністр закордонних справ Туреччини Ахмед Нессейіні прохав «...приймати його доброзичливо і вірити всім його повідомленням, які він буде здійснювати від імені... його Уряду» [12, с. 340].

Керуючись інтересами своїх громадян в Україні та економічною доцільністю уряд Османської імперії також заснував Генеральне консульство в Києві, яке з 10 серпня 1918 р. очолив Ахмед Ферід Бей. Для потреб консульства було відведено три кімнати в київському готелі Гладинюка, що розташовувався на розі вулиць Фундуклівської (нині Б.Хмельницького) та Єлизаветинської (нині Пушкінська) [7, арк. 2, 3, 7]. Також, турецькі консульства були відкриті у таких важливих економічних і культурних центрах України як Одеса (консул Евуріс Намік Бей), Харків (консул Руї Бей Абдулгаді) та Севастополь (консул Магомед Алі Бей) [7, арк. 16, 22].

Що стосується Болгарії, то її урядом планувалося відкрити консульства у Києві та Одесі, проте через брак відповідних архівних матеріалів, ми не можемо в достатній мірі охарактеризувати дану проблему.

Паралельно зі встановленням дипломатичних відносин з Болгарією і Туреччиною, гетьманський уряд прагнув розв'язати проблему взаємин з Румунією, яка ще за часів Української Центральної Ради в березні 1918 р. захопила Бессарабію, південну частину якої (Аккерманський, Ізмаїльський і Бендерський повіти) український уряд вважав етнічною територією України.

На відміну від керівництва УНР, уряд гетьмана П. Скоропадського зайняв більш жорстку позицію в питанні румунської анексії Бессарабії. Як зазначав Д. Дорошенко: «нове гетьманське правительство стало натому, що окупація та примусове прилучення Бессарабії румунами є актом насильства і противиться бажанню самої людности...» [16, с. 295]

11 травня 1918 р. було видано постанову Ради Міністрів Української Держави за підписами Голови Ради міністрів Ф. Лизогуба та міністра торгу і промисловості С. Гутника «Про заборону вивозу товарів

до Румунії і Бессарабії» [16, с.140]. Як зазначалося у документі: «Зважаючи на те, що Бессарабія анексована Румунією і що умови політично-господарських відносин ще не встановлені, вивіз за кордон всяких товарів в Румунію та Бессарабію безумовно забороняється, поки не буде врегульовано питання про долю Бессарабії, правомірність її приєднання» [13, с. 39]. Так, коли до Ради Міністрів звернувся одеський Південний союз кредитних і ощадних товариств, з проханням дозволити вивіз товарів до Бессарабії, то йому надійшла відповідь, що «...згідно з рішенням Ради Міністрів не може бути поки дозволений ніякий товарообмін з Бессарабією» [1, арк. 25].

У ноті гетьманського уряду від 5 червня і ноті-відповіді королівського уряду від 19 червня 1918 р. було чітко окреслено позиції обох сторін щодо Бессарабії. Уряд Української Держави відкидав акт «Сфатул Церія» про приєднання Бессарабії до Румунії наголосивши, що «...представник румунського правительстава перед голосуванням «Сфатул Церія»...поставив питання про приєднання Бессарабії до Румунії в ультимативній формі» [17, с. 142]. На думку української сторони це суперечило демократичним нормам самовизначення українського населення і є незаконним. Також, у листі українського уряду обґрунтовувався історичний зв'язок Бессарабії з Україною, причому наголошувалося, що молдавське населення не складає більшості в краї. Таким чином, офіційний Київ продовжував не визнавати анексії і прав Румунії на Бессарабію, залишаючись на позиції того, що «...з життєвого, ...стратегічного і економічного мотивів Правительство Української Держави повинно настоювати на приналежності політично-автономної Бессарабії до Української Держави, до чого вона має всі права і чого бажає величезна більшість населення Бессарабії» [17, с. 142]. У свою чергу Королівський уряд на сторінках свого послання виклав обґрунтування, які виправдовували приєднання Бессарабії до Румунії [17, с. 143].

У зв'язку з загостренням Бессарабської проблеми та антиукраїнськими діями румунського уряду, Рада Міністрів Української Держави відкликала з Румунії посла УНР М. Галагана. Також, не дивлячись на те, що 21 червня 1918 р. П. Скоропадський підписав указ про заснування на території Румунського королівства посольства другого розряду, воно так і не розпочало своєї роботи через відсутність порозуміння між Україною та Румунією [4, арк. 11].

Відсутність українського посла в Румунії компенсувалася консульськими установами. Так, з липня 1918 р. генеральним консулом України в Ясси було призначено К. Чоботаренка, який був добре обізнаний із ситуацією в Румунії. Віце-консулом до Галацу гетьманський уряд затвердив С. Білецького [3, арк. 49; 5, арк. 12, 18].

У липні-жовтні 1918 р. відносини України з Румунією підтримувалися на рівні Генерального консульства, яке займалося поточною робо-

тою: вивезенням військового майна, поверненням військовополонених, контролем за від'їжджаючими в Україну (реєстрація та видача перепусток), прийняттям заяв про бажання взяти українське підданство, захистом інтересів українців перед місцевою румунською владою, видачею допомоги українським громадянам, тощо.

К. Чоботаренко очолював Генеральне консульство України в Румунії з червня до листопада 1918 р., коли кабінет Ф. Лизогуба був розпущений, і С. Гербелю було доручено формування нового кабінету, перед яким стояло завдання створення федерації України з майбутнього небільшовицькою Росією. Нова українська влада прийняла рішення замінити всіх керівників українських консульств у Румунії, у тому числі в середині листопада 1918 р. було відкликано й К. Чоботаренка.

За період правління гетьмана П. Скоропадського було утворено спеціальну комісію під головуванням сенатора С. Шелухіна, яка на основі етнічних принципів визначила територіальні межі Української Держави, що мало допомогти в утвердженні кордонів країни. В Бессарабії розмежування українців і молдаван мало відбутися по лінії від містечка Новоселиці (нині райцентр Чернівецької області) вздовж старого кордону з Румунією, включаючи до складу України весь Хотинський повіт, далі по річці Дністер (населені пункти Сорока, Вадрашков, Дубосари, Григоріанів) до міста Бендери, а звідти до меж Акерманського (Білгород-Дністровського) й Ізмаїльського повітів, які у відповідності з законопроектом про адміністративний поділ, що розроблявся гетьманським урядом у травні 1918 р., мали належати до Української Держави [20; 9, арк. 15]. Однак, варто зазначити, що за весь період існування Української Держави так і не було встановлено юридично оформленого кордону з Румунією, через невизнання гетьманським урядом анексії Бессарабії. Демаркацію кордону планувалося зробити після проведення спеціальних українсько-румунських переговорів, які, як відомо, так і не відбулися. Фактично протягом травня-грудня 1918 р. кордон між Україною і Румунією проходив по річці Дністер [11, арк. 112]. Про це свідчить і повідомлення МЗС Української держави до міністерства шляхів, у якому головними прикордонними пунктами між Україною і Румунією визначаються міста Тираспіль і Рибниця [10, арк. 2].

У період з червня по серпень 1918 р. зі сторони України відносно Румунії діяла економічна блокада й було обмеження дипломатичних зносин. Наприкінці серпня 1918 р., виснажена війною й оточена з усіх сторін вороже налаштованими країнами Четверного союзу Румунія опинилася перед загрозою голоду й економічної кризи. У зв'язку з цим королівський уряд змушений був піти на примирення з Києвом, аби отримати можливість завозити продовольство з території України.

Налагодження політико-дипломатичних відносин з Румунським королівством було вигідним й для українського уряду. На серпень

1918 р., через поразки Німеччини на західному фронті, склалася така міжнародно-політична ситуація, за якої гетьманський уряд потребував встановлення дипломатичних відносин з країнами Антанти. Тому, офіційне визнання України Румунією давало шанс на зближення з Англією і Францією, дипломатичні представники яких перебували у Яссах і Галаці.

В середині вересня 1918 р. до Києва прибула румунська дипломатична місія на чолі з заступником міністра закордонних справ Румунії Концеску [17, с. 143]. Між румунською делегацією й українським урядом велися переговори щодо розроблення і підписання двосторонньої торгово-економічної угоди.

Підписання такої угоди між Україною і Румунією відбулося на початку жовтня 1918 р. Згідно її положень уряд Румунії отримав можливість вивозити з території України цукор, зернові культури, залізну руду й іншу, необхідну для промисловості, сировину. З свого боку Українська Держава могла закупати у Румунії фрукти, вино, морепродукти та ліс. Обидва уряди зобов'язалися відновити залізничне й морське сполучення, а також поштові, телеграфні й телефонні зносини між своїми країнами [17, с. 143-144].

11 жовтня 1918 р. гетьман П.Скоропадський затвердив склад надзвичайної дипломатичної місії до Румунії. Її головою було призначено генерала В. Дашкевича-Горбатського. Посаду старшого секретаря посів М. Догель, а перекладачем був В. Маєвський. Указом Ради Міністрів від 18 жовтня 1918 р. урядовцем для особливих доручень при місії призначався С. Де-Вітт [4, арк. 5]. Наприкінці жовтня 1918 р. місія прибула до Ясс і була урочисто прийнята румунським королем.

Однак, українське посольство так і не змогло розпочати серйозної дипломатичної діяльності в Румунії. Капітуляція Австро-Угорщини і Німеччини підштовхнули румунський уряд і військове командування до розгортання на правому березі Дністра прикордонних військових комунікацій і створення низки митних пунктів, що реально засвідчило порушення територіальної цілісності України [20]. Окрім цього після відходу в листопаді 1918 р. австро-німецьких військ з північної частини Хотинщини румунські військові формування захопили всю Північну Буковину, яка була споконвічно українською землею.

10 грудня 1918 р. «Сфатул Церій» на своєму засіданні ухвалив постанову про скасування автономії Бессарабії й її повного входження як звичайної провінції до Румунського королівства [18, с. 39]. Український уряд спробував протестувати проти цього рішення бессарабського парламенту, однак без підтримки Німеччини й через власні внутрішньополітичні проблеми змушений був змиритися з існуючим станом речей.

Таким чином, протягом квітня-грудня 1918 р. урядами Української Держави були встановлені важливі політико-дипломатичні

взаємовідносини з ключовими державами чорноморського регіону, що в свою чергу відкрило шлях до налагодження торгово-економічних та культурно-інформаційних відносин України з цими чорноморськими країнами. Незважаючи на те, що ці зносини не були тривалими, через припинення існування Гетьманської держави в грудні 1918 р, все ж вони сприяли утвердженню й зміцненню міжнародного авторитету України та її народу.

Список використаних джерел:

1. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України). – Ф. 1118. – Оп. 1. – Спр.3.
2. ЦДАВО України. – Ф. 1118. – Оп. 1. – Спр. 21.
3. ЦДАВО України. – Ф. 3766. – Оп. 1. – Спр. 3.
4. ЦДАВО України. – Ф. 3766. – Оп. 1. – Спр.22.
5. ЦДАВО України. – Ф. 3766. – Оп. 1. – Спр. 24.
6. ЦДАВО України. – Ф. 3766. – Оп. 1. – Спр. 111.
7. ЦДАВО України. – Ф. 3766. – Оп. 1. – Спр. 114.
8. ЦДАВО України. – Ф. 3766. – Оп. 1. – Спр. 117.
9. ЦДАВО України. – Ф. 3766. – Оп. 1. – Спр.186.
10. ЦДАВО України. – Ф. 3766. – Оп. 1. – Спр. 187.
11. ЦДАВО України. – Ф. 3766. – Оп. 1. – Спр. 190.
12. Дипломатія УНР та Української Держави в документах і спогадах сучасників. – К.: Укр. письменник, 2008. – Т. 2. – 380 с.
13. Боечко В. Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан / В.Боечко, О.Ганжа, Б.Захарчук. – К.: Основи, 1994. – 168 с.
14. Веденєєв Д.В. Юність української дипломатії. Становлення зовнішньополітичної служби Української держави. 1917–1923 роки / Д.В.Веденєєв, Д.В.Будков. – К.: К.І.С., 2006. – 312 с.
15. Грушевський М. На порозі Нової України: гадки і мрії / М.Грушевський. – К.: Наукова думка, 1991. – 128 с.
15. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914-1920): Науково-популярне видання / Д. Дорошенко. – К.: Темпора, 2007. – 632 с.: - іл.
16. Дорошенко Д. Історія України, 1917 – 1923 / Д.Дорошенко. – К.: Темпора, 2002. – Т. 2. – 352 с.: іл.
17. Матвієнко В.М. Українська дипломатія 1917-1921 років: на теренах постімперської Росії / В.М.Матвієнко. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2002. – 397 с.
18. Павленко В.В. Діяльність болгарської дипломатичної місії в Україні (1918-1919) / В.В.Павленко // Проблеми слов'янознавства. – Львів: Світ. – 1993. – Вип. 45. – С. 3-14.
19. Сергійчук В. Етнічні межі і державний кордон України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.haidamaka.org.ua/0023.html.

Петренко И. Е. Дипломатическая и военно-политическая деятельность правительств Украинской Державы в черноморском регионе (1918 г.).

В статье говорится об установлении политико-дипломатических отношений Украинской Державы П. Скоропадского с ключевыми государствами черноморского региона, что было одним из главных направлений украинского внешнеполитического курса в апреле-декабре 1918 года. Анализируется значение этих отношений для укрепления национальной государственности и дальнейшего самостоятельного развития Украины.

Ключевые слова: дипломатия, международные отношения, черноморский регион, Украинская Держава, гетманское правительство

Petrenko I. The diplomatic, military and political activities of the Ukrainian State governments in the Black Sea region (1918).

The article refers to the establishment of political and diplomatic relations of the Ukrainian State Skoropadskii with key states Black Sea region, which was one of the main directions of Ukrainian foreign policy in April-December 1918. Analyzes the significance of these relationships to strengthen national statehood and self-development in Ukraine.

Keywords: diplomacy, international relations, the Black Sea region, Ukrainian State, Hetman government